

גיורא לשם

סדר נשים

שבמשוררים האנגלים במאתנו, ויליאם באטלר ייטס. את שיריו הקארנאליים, המיניים, המפורשים והמובהקים, כתב ייטס בימי זיקנתו. הוא היה אדם ארכי-אפלטוני. עד לשנתו הארבעים סגד לאהובה בלתי-מושגת. רק במחצית השניה של חייו, הקצרה במקצת מן הראשונה, קם בו העוז לקרוא את הדברים בשם, ואז - בשם ממש. אז הוא כתב לידידה ותיקה את המילים המוזרות: 'אכן, אני איש מיסטי, פדאנטי ואובסצני' - ובחירגום עברי, עברי יותר, אולי: 'איש ח"ן, דקדקן ומנבל פיו?' 'שלמה גרודזנסקי; 'על כל פנים - שיחות רדיו; הוצאת עם עובד; תשל"ה; עמ' 22).

נקודת-המוצא של משורר אהבה, אהבה אירוטית - של כל משורר, מיסטיקן ולא-מיסטיקן - היא ההשתאות והפליאה, כי לנפש יש גוף והגוף אינו נפרד מנפשו. שירת האהבה, במיטבה האירוטי, היא שירת נפש וגוף כאחת. הפורנוגרפיה לעומתה היא מיכניקה פשוטה. אשר רייך איננו ויליאם בליק או ויליאם ייטס, הוא גם מיסטיקן. אבל שירתו האירוטית משיגה בתחומה דברים נכבדים מאוד: אמת של סיטואציה אירוטית, יופי צבעוני של תמונות-שיר, דייקנות מילולית שבביטוי החוויה ותנועה בלתי-פוסקת של מישחקיות. זאת ועוד - השירים נקראים בהנאה בלתי-אמצעית, לא כ"ספרות".

"נדמה לי שהיכרתי אישה כזאת פעם הרחתי את קסמיה/ במיקריות בלתי מובנת לי עד היום נמנעו ממני נפלאותיה/ ואומרים כי השמיים עוד זורחים לפעמים בין ירכיה." (עמ' 22).

זאת איננה מציצנות פורנוגרפית - האיכות המיוחדת של דימויי כלב ושמש ושל החריזה המוברחת באפיגרמה זו, היא דוגמא מרוכזת ואופיינית לעשייתו של אשר רייך בכל שירי הקובץ. גם שמו של הספר 'סדר נשים' שם כהלכה ובהלכה, המצביע על הטיקסי ועל הפולחני (ומעניין, משמעות זו מודגשת יותר בחירגומו האנגלי של שם הספר). מדגים את עיקרי הנושאים ומיתווי העלילה האירוטית שבשני מחזורי השירים הכוללים בו - ההתכוננות לאהבה בהכשרת הלב והגוף; פולחן האהבה; האהבה המוחצת, הנכזבת, העקרה; תפארת האביונה; הפרידה; תחושת החולף והכלה. האהבה כפולחן מרכזי בחיי האדם, פולחן אלילי ולעיתים אף אכזרי, היא אפשרות פוליטית ארכיטיפית:

"עירומה על גג עגוועיה/ ורחצת ערגת גופה לאוריה/ רועדת מהתקרבות הערב/ באישוני זימה בוערת/ דוד מרווה בה עיניים רעבות // ורוח

הקריאה בשירי 'סדר נשים' היא כהתעלסות עם אשה חשוקה - יופיה ידוע, אבל אתה תוהה על סוד קסמו. ולאחר הקריאה - יופיים המידי של השירים, לאו דווקא יופי שיש לבררו ולהוכיחו במאמץ שכלתני, הוא הקובע להם מקום נאה מאוד בשירת-האהבה העברית לדורותיה. קובץ-שירים שכל-כולו מיועד לנשים ולאהבה הוא תופעה נדירה למדי בשירה העברית, וכבר עובדה זו מכשירה את הלב לקריאה מתוך עינינו מיוחד.

אין מסורת קבועה ורצופה לשירת-אהבה אירוטית בעברית. יש בעברית פסגות של שירה כזו, ואולי גם שיאים בלתי-ניתנים להשגה - בשירה-שירים, בשירת ספרד, בשירי ישראל נגארה (משורר נפלא, ולצער, משורר נשכח. היה בן זמנו של שבתי צבי). בתקופות ההשכלה והתחיה אין אנו מרבים למצוא שירת-אהבה, ושירי-אהבה המעטים שנכתבו בתקופות אלו חסרים בדרך-כלל יסוד אירוטי. רק משירתו של אלתרמן ואילך חזר היסוד האירוטי אל שירת האהבה; אבל התגברות העמדה האירונית בשירה שמאז קום המדינה, כאמצעי ניכור אנטי-רומנטי, מנעה במידה ניכרת את האפשרות להתבטא ביטוי ישיר בשירת-אהבה אירוטית.

בזמן האחרון חזרתי וקראתי בדבריו של מבקר חכם מאוד, מבקר שהיה מחונן בחוכמת-לב שמן הסוג הנדיר, על הויקה שבין שירה אירוטית לתחושה מיסטית. דברים אלה יפים לציטוט, כנקודת-מוצא לדיון לא-אקדמי בשירתו של אשר רייך: "כך ויליאם בליק, בן המאה השמונה-עשרה - המיסטיקן של השירה האנגלית, זה שיוסיוס הירבה שיה - ממש - עם מלאכים ורוחות ושמע קולות שלא מעלמא הדין ובנות-קול. יש לו אפיגרמה זו: 'ברעייה מבקש הייתי מה שבזונות מצוי תמיד: סימנים של תשוקה שבאה על סיפוקה'. ועוד משורר מטאפיזי גדול, הגדול

במילים הראשונות של טורי השיר, ואמצעי אמנותי נוסף, אולי ייחודי לאשר רייך, מעצב את השיר במיספר שורות זהה למיספרו של השיר במקומו הסידורי במחזור. מן הכללים הפיזיים האלה, שהמשורר משית על השיר, אינני מתפעל במיוחד. הם גם אינם מפריעים במיוחד ואני מקבל אותם כחלק ממישחקו של הדמיון היוצר בשירתו של אשר רייך. יצר המישחקות הוא סממן חשוב באירוטיקה שבחיים ואין לגנותו בשירה. ראוי רק לבדוק אימתי חורג משחק זה מן המידה הדרושה לאמנות השיר, אבל מיקרים אלה אינם רבים בקובץ זה.

בעיני מצאה חן בחירת השם "ארכימדה" כשם גיבורת השירים. מתעוררת מן השם איזו אסוציאציה מישחקית, ממורית למדי, עם שמו של הפיזיקאי היווני הקדום, שחיפש נקודת-מישען אוטופית להרים ממנה את הקוסמוס. גם האמבטיה הבלתינמנעת היא אביזר טוב לאירוטיקה של אשר רייך, ובאותו הקשר.

המישחקיות האירוטית, שהיא כה מרכזית בכל שירי הקובץ, אמינה בשימושיה הלשוניים, הצירופים של המסורתי עם החדש ושל לשון המקורות עם עגת הרחוב (ובדרך-כלל כצירופים קלילים ובלתימאולצים), אם ברמת הסיגנון הלשוני ואם בשיתת הרכבתם של צירופי המילים: "לפעמים בלילה מזדמנת זימה/ ובבוקר גבר גנוז בין ירכי כמו חוח/ ואני טועמת מן התוגה שבהתפכחות." (עמ' 60)

צירופים אחרים, אולי מאולצים במקצת, מתפקדים במובאה הבאה: "לא רק מן השפה ולחוך, ארכימדה שלי/ חומדת איתי לשון היום, עושה מילים יפות/ לפעמים נותנת לי פתאום הרמה/ מחורות בהשפלה בלי להעלות חרוז מכשיל." (עמ' 53).

הצירוף "להעלות חרוז" מול המקור "להעלות חרס", כלשון נופל על לשון (וגם צירוף זה שלי, כפלישת הביקורת אל השיר, מתפקד פתאום תיפקוד אירוטי), הוא מאולץ במקצת בגלל צורתה המגושמת של המילה "חרוז". אך אפילו הגזמה זו במישחק המילולי אינה מקלקלת במיוחד את ההנאה ממישחקים מילוליים אחרים בשיר זה: "לא רק מן השפה ולחוך" וגו'. ההגנה המוצקה ביותר שיש לאירוטיקה השירית של אשר רייך באה מן ההקפדה על ניקיון מנגויות פורנוגרפיות. במידה שיש בשירים נימה וולגארית, הרי זו וולגאריות חסונה, נתח של בשר ודם.

קשה לסיים דברים על שירה אירוטית בעברית בלי להביא מן המקורות כדי להיווכח, כל פעם

חמה ונדיבה עוברת בו/ אשרי הגבר יחסה בנדיביה // הערב בא עם תאוות המלך/ אהוב פינות העם מכין את שרביטו/ וכאשר יבוא אל יפת הגגות/ את קבר בעלה תפתח לכבודו." (עמ' 29).

ביוכוח הרווח על תפקידה של החריזה בשירה המודרנית, שיר זה הוא עדות מוחצת לאיהתישנותו של החרוז בשירה. גם הוויכוח השוטף על מקורותיה הרצויים של הלשון העברית בשירה ימצא בשיר זה תשובה נאה למדי בתחום האפשרויות הפתוחות למשורר במקורות. מן הסיטואציה המקראית הברורה, כה ברורה עד שאין צורך לפרשה, מיבחנו של השיר הוא מיבחו יכולתו לערר את הסיטואציה מחדש כהיגד פוטי אמין וגם יפה. הטור האפיגרמי "אשרי הגבר יחסה בנדיביה" הוא קריקטורה טובת-לב ושובת-לב על פסוקי ספר "משלי", אמינה בהקשריה בשיר. המחשה טובה נוספת לדרך עשייתו של אשר רייך בשיר היא תיפקודה של המילה "שרביטו", בתיאור אדנותו של דוד כמלך וכגיבר, וחריזתה עם המילה "לכבודו". בכך, משיגה החריזה יותר מתיפארתי-צליל או תיפארתי-מליצה והיא הופכת לבשר מבשרה של המשמעות. המאקברי והאירוטי, הגם שהם צירוף מקובל למדי בשירה האירוטית ונובעים בשיר זה בטבעיות מן הסיטואציה המקראית, משחקים בדמיונו של הקורא גם מעבר לגשמותו של המילים.

השיר האירוטי הוא מה שדמיונו של הקורא מסוגל לעשות בו - אבל זו אולי אמת חבוטה למדי, הטובה לכל שירה. ייתכן שמיבחנה של שירה אירוטית חמור עוד יותר - שירה אירוטית שאינה מדברת אל נפש הקורא במישרין איננה שירה, ומה שלא יעשה הרגש לא יעשה השכל. תחבולותיה של השכלתנות לא תצלחנה כאן - לא בכתיבת השיר ולא בקריאתו.

מאריאן מור, המשוררת האמריקאית, אמרה פעם על שירה אמיתית, באמירה שהיא אמת-מידה לשירה, שהיא "גנידמיון ובהם קרפדות אמיתיות". "הקרפדות" של אשר רייך יפות וחושניות ועומדות במיבחנה של מאריאן מור:

"זו את? איזו מהן עולה עליי עוגבת עכשו/ מתגנבת אליי יחידה בלילה קר/ עירומה וערמומית כמו חיה חושנית/ אורבת לי באור ערוותה הפתוחה למחצה/ ובתנוחת הלוטוס פותחת לי/ בזה חדש של תשוקות/ כמו אגדה בהמשכים פתאומיים." (עמ' 45).

המובאה היא מן המחזור "ארכימדה: פואמה". המחזור מעוצב בסימני-היכר חיצוני שאול מאמצעי אמנות הפיוט העברי המסורתי - סדר אלפביתי

"דודי שלח ידו מן החור ומעיי המו עליו/ קמתי
אני לפתוח לדודי וידיי נטפו מור ואצבעותי מור
עובר על כפות המנעול/ פתחתי אני לדודי ודודי
חמק עבר" (שיר השירים, ה', 4-6).

מחדש, שאינן באירוטיקה חדש, ועולם כמינהגו
נוהג בדרך עלם בעלמה, ומישחקיהלשון
האירוטיים הם מסימניה של שירה זו מאז
ומעולם:

קופיד מתלונן בפני ונוס

לוקאס קראנאך